

smještaj starih ljudi-prognanika u seoske obitelji

dušan milinković

pravni fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, hrvatska

Među oblicima nužnog smještaja i zaštite prognanih osoba, koji su se ustalili u našoj praksi krajem 1991., a zatim propisani Uredbom o statusu prognanika i izbjeglica Vlade Republike Hrvatske, postoji i smještaj u druge obitelji. U ovome radu autor iznosi rezultate istraživanja obiteljskog smještaja u seoskim domaćinstvima, i to samo prognanika iznad 60 godina, dakle starih ljudi. Takav je pristup s jedne strane određen mogućnostima seljačkog domaćinstva da prihvati ne samo prognanika sela već i njihovu spašenu mehanizaciju i stoku, a s druge strane psihofizičkim osobitostima starih ljudi u organizaciji njihova života općenito, a u uvjetima progona i njihove neposredne ugroženosti i stresnih situacija posebno. Smještaj u druge obitelji, kao oblik socijalne zaštite starih i nemoćnih ljudi, prakticira se u teoriji i praksi socijalnog rada dosta dugo, a u ovakvim uvjetima dobiva nove sadržaje i dimenzije, kojima se nastoje otkriti prednosti i nedostaci terenskim istraživanjem. Autor se ne ograničava samo na stare ljude-prognanike i njihovo snalaženje u seoskoj obitelji, već se u svome istraživanju jednim dijelom usmjerava prema ulozi seoskog domaćinstva koje prihvata prognanike i prema potrebi društvene podrške domaćinu.

primljeno prosinca 1991.

1. uvod

—>Smještaj osoba u druge obitelji, bilo da se radi o djeci, odraslim, starima, invalidima ili pak o drugim osobama ometenim u psihičkom ili fizičkom razvoju, primjenjuje se kao oblik socijalne zaštite i u okolnostima redovitog djelovanja i funkcije centara za socijalni rad. Takav je smještaj dosta precizno reguliran Zakonom o socijalnoj zaštiti u pogledu osoba koje se mogu smjestiti u drugu obitelj, te uvjeta koje mora ispuniti takva hraniteljska obitelj odnosno hranitelj, kao i obveza socijalne službe koja vrši smještaj. Bitni međusobni odnosi između Centra za socijalni rad i hranitelja utvrđuju se međusobnim ugovorom o smještaju. Kao element zaštite osoba smještenih u drugu obitelj predviđen je stručni nadzor odgovarajućeg Centra za socijalni rad nad radom obitelji u koju je osoba smještena. Tako je utemeljen, pravno normiran i uz stručnu djelatnost centara za socijalni rad u praksi primijenjen jedan od tradicionalnih oblika zaštite osoba ugroženih u vlastitoj obitelji, kao i onih koji vlastitu obitelj nemaju, a posebno djece i starih ljudi. U novije vrijeme i u našoj sredini potiče se djelatnost socijalne zaštite prema sljedećem koraku u razvoju i unapređenju ovoga oblika zaštite, i to prema specijaliziranom smještaju u drugu obitelj koi bi pored funkcije zaštite smještene osobe imao primarno terapijski karakter.

Ukoliko se radi o ovakvu obliku socijalne zaštite starih ljudi, onda opravdano možemo govoriti o njegovu tradicionalnom karakteru, jer se primjenjivao, obično u okviru srodničkih porodica, kao oblik solidarnosti i obostranog interesa znatno prije njegova uvođenja u djelatnost socijalne zaštite ili normativnog uređenja. Osobito je bio razvijen u ruralnim poljoprivrednim područjima i to kao postupak »dohrane i sahrane«, a nosio je elemente običajnog prava te su se neposredne obveze mogle utanačiti posebnim ugovorom na temelju oporuke naročito u pogledu nasljeđivanja imovine. Neposredna korist hranitelja, izražena u nasljeđivanju nepokretne imovine (zemlje, kuće, stana i sl.) ili pokretne imovine, s jedne strane, te doživotna sigurnost u pogledu zadovoljavanja osnovnih životnih potreba starog čovjeka, s druge strane, nosila je u sebi uvijek i elemente humanizma i srodničke solidarnosti, ljubavi i poštovanja prema starom čovjeku. Običajne norme i moralna kontrola odnosno eventualna sankcija prema hranitelju koja je spontano dolazila od sredine nosila je u današnjem smislu elemente stručnog nadzora i kontrole.

Tako se već stoljećima jedan oblik zaštite ugroženih skupina stanovništva, razvija i stagnira, preoblikuje i dopunjava novim sadržajima, a uvijek iznova budi i buja kada se ugroženost starih ljudi javi kao masovna pojava. U uvjetima rata i masovnog izbjeglištva stanovništva s velikih područja Republike ugroženih ratom »redoviti« oblici i metode socijalne zaštite ugroženog stanovništva nisu dostatne. To je vrijeme kada hitnost i masovnost problema neminovno traži i rada nove ideje, preoblikuje poznate oblike zaštite i dovodi ih u sklad sa stvarnošću.

Ratna realnost Republike Hrvatske, koja je već krajem 1991. pokrenula sa svojih ognjišta preko pol milijuna ljudi nije mogla mimoći ni stare ljude, iako svaka pojedinačna sudbina prognanika ima svoje osobitosti, ipak se neke zajedničke karakteristike mogu uočiti. Kod toga stari ljudi jesu i onda kada se radi o mirnim vremenima, a pogotovo u uvjetima rata, krajnje ranjive kategorije. Oni po svojoj masovnosti i stupnju ugroženosti zajedno s djecom, a prema mogućnosti socijalne adaptacije i prije njih, predstavljaju najosjetljiviju kategoriju. To je skupina prognanika koja je iza sebe ostavila najviše, može se reći skoro gotovo sav svoj život, a kojoj budućnost nudi najmanje. Oni su se najteže otkidali od svoga doma, pa se najteže uklapaju u novu stvarnost, čak i onda kad im postojeći uvjeti pružaju relativno povoljne mogućnosti.

Govoreći upravo o starim ljudima kao prognanicima i njihovu privremenom zbrinjavanju u seoskim obiteljima, pokušali smo potražiti korjene i veze, ali i neka praktična rješenja u obiteljskom smještaju kao obliku socijalne zaštite. Valja odmah istaći da se element neposredne a pogotovo materijalne koristi kao motiv prihvata prognanika od strane domaćina (hranitelja) i njegove obitelji ne postavlja niti u rudimentarnom obliku. Ovaj prihvata znači neposrednu i konkretnu ljudsku solidarnost prema ljudima koji su neposredno i do egzistencijalnog bitka ugroženi.

2. neke karakteristike starih prognanika i njihov status

Svako izbjeglištvo, odnosno progonstvo započinje evakuacijom koja može biti spontana ili organizirana, pojedinačna ili grupna, planirana ili iznenadna. Međutim, svakoj evakuaciji u uvjetima neposredne opasnosti po život i imovinu, prethodi često kratak, ali presudan momenat donošenja odluke o ostajanju ili napuštanju vlastitog doma. Nismo ispitivali, a nije nam ni bilo poznato koji sve elementi utječu na donošenje takve odluke, a posebno kod starih ljudi. Koliko je moguće racionalno prosuđivanje i da li su poznati elementi za takav pristup, a koliko utječu nepouzdanе glasine i iracionalni elementi teško je prosuditi. Međutim, poznate činjenice proizašle kao iskustvo ovoga rata ukazuju na to da se gotovo isključivo među starim ljudima javljaju oni pojedinci, koji uprkos neposredne i realne opasnosti i po vlastiti život, ostaju kod svoje kuće i preuzimaju na sebe ukupan rizik takve odluke. Ponekad takva odluka zaista znači žrtvovanje

vlastitoga života. Govoriti o takvoj odluci kao nepromišljenoj, kao o obliku suicida kome su skloni stari ljudi ili pak izraženoj posesivnosti starih prema imovini kao njihovoj općoj karakteristikci, ne bi bilo uputno bez serioznog istraživanja takvih reakcija u uvjetima rata. Ono što se jednim dijelom može primjeniti i na stare ljude, jesu spoznaje o psihološkim reakcijama i psihičkim poremećajima boraca, ranjenika i civilnog stanovništva u uvjetima neposredne ratne ugroženosti i borbe¹. Sudbina starih ljudi koji ostaju u zoni neposrednih ratnih aktivnosti ili na privremeno okupiranom području dugo ostaje izvan mogućnosti neposrednog uvida, pa je nesigurnija spoznaja o njihovim racionalnim ili iracionalnim motivima koji su takvu odluku uvjetovali. Ti stari ljudi dugo vremena ostaju bez psihološke i materijalne pomoći i podrške sa strane ili je ona pak vrlo mala i nedostatna. U svakom slučaju ta je podrška neusporedivo manja nego ona koja je usmjerena prema borcima i prognanicima. A radi se zapravo o osobama koje uza sve nedaće što su snašle njih i njihove najbliže, održavaju tanku nit veze između prošlosti i budućnosti, između onoga što jest, i onoga što bismo željeli da bude, između života i smrti.

U donošenju odluke o ostajanju ili napuštanju doma svakako da značajnu ulogu igraju emocije kao složeni mentalni procesi i uzbuđenja. Strah i anksioznost su nesumljivo najčešće emocije izazvane ratom, ali svoju ulogu igraju i druge kao npr. ljutnja, tuga, ponos, mržnja, odbojnost, čuđenje, oduševljenje i sažaljenje. U svakom slučaju, racionalnost u donošenju odluke o izbjeglištvu mora se promatrati ne samo u svjetlu i okvirima normalnih reagiranja na svoje stanje izazvano involutivnim procesom starenja, nego čestih i raznolikih psihičkih stanja koja su po svome karakteru patološka, a koja bi se i inače odrazila na socijalni život takve osobe i njegove obitelji. Ovo znači da se pored posljedica na starog čovjeka koje sa sobom donosi prirodan proces senescencije, često javljaju psihički poremećaji starih ljudi u užem smislu kao što su neuroza, ali i psihoze (involutivna depresija, presenilne i senilne psihoze i paranooidna stanja, te senilna demencija). Tako, upitna racionalnost u donošenju odluke starog čovjeka da po svaku cijenu ostane u svome domu ponekad mora biti korigirana mišljenjem drugih članova obitelji, kriznih štabova, aktivista Hrvatskog crvenog križa ili stručnjaka centara za socijalni rad, kao i drugih koji bolje poznaju stvarnu situaciju i neposrednu opasnost.

Put prema izbjeglištvu sa stajališta pojedinca ponekad može započeti i nesvjesno, odnosno prepuštanjem donošenja odluke nekom drugom, ili naprosto prihvaćanjem zajedničkog ponašanja i djelovanja vlastite sredine koje može dovesti i do panike. Završetak izbjeglištva naprotiv, plod je dugotrajnog razmišljanja i vrednovanja, traženja neophodnih činjenica i spoznaja o stanju na terenu, te njihova temeljitog vaganja i procjene. Što je proteklo vrijeme između ova dva bitna momenta duže, povratak se čini težim i neizvjesnijim.

U međuvremenu osoba stječe status prognanika-izbjeglice, kao i odgovarajuća prava i obveze koje iz takva statusa proistječu.² Među različitim oblicima pomoći prognanicima primarno mjesto zauzima nužni smještaj jer o tome najviše ovise svi drugi oblici pomoći kao i njihova dostupnost. U dosadašnjoj praksi rješavanje pitanja smještaja prognanika koristili su se: prihvatilište, sabirni centar, smještaj u druge obitelji, te u odmarališta, hotele i druge hotelsko-turističke objekte čiji su vlasnici pravne i fizičke osobe sa sjedištem izvan Republike Hrvatske. Koriste

-
- 1) Detaljnu klasifikaciju, opis stanja, njihovu simptomatologiju, medicinsku i psihološku pomoć kod psihotraumatiziranih osoba neposrednim borbenim djelovanjem, kao i u vlastitoj pozadini daje G. Kapor u Ratnoj psihijatriji. Posebno se ističu pojave anksioznoga, disocijativnog, konverzivnog i depresivnog neurotičkog reagiranja, te znaci izražene psihosomske reakcije i psihotičkog reagiranja.
 - 2) Status izbjeglice stječe osoba koja je s ratom ugroženog područja na teritoriju Republike Hrvatske, samostalno ili organizirano putem općinskog kriznog štaba, općinskog štaba civilne zaštite, Hrvatskog crvenog križa ili centra za socijalni rad napustila mjesto prebivališta da bi izbjegla neposrednu opasnost za život pred agresijom i drugim oružanim akcijama. Prema ovoj uredbi prognanikom se smatra osoba koja je izbjegla u neko drugo područje Republike Hrvatske, a izbjeglicom ona koja je utočište našla u inozemstvu.

se i socijalne ustanove, internati, hoteli i drugi objekti u vlasništvu pravnih i fizičkih osoba sa sjedištem u Republici Hrvatskoj.

Pored nužnog smještaja kao osnovnog oblika pomoći javljaju se i drugi kao: prehrana, psihološka pomoć i pomoć u socijalnoj adaptaciji, u školovanju djece, zdravstvenoj zaštiti i podmirivanju drugih nužnih životnih potreba.

Imajući u vidu psihofizičke karakteristike starih ljudi, te značajan broj prognanika iz seoskih područja, odlučili smo se ispitati osobitosti i primjerenost smještaja starih prognanika u druge obitelji. Naime, dosadašnje gerontološke spoznaje o smještaju starih ljudi iz seoskih sredina u socijalne ustanove, a onda pogotovo u hotele, ukazuju na mnoge probleme njihove socijalne adaptacije u novoj sredini. Smještaj takvih osoba u dobro odabrane obitelji, kao i neki izvaninstitucionalni oblici pomoći i zaštite pokazali su u praksi daleko bolje rezultate. Prema tome, naša polazna pretpostavka bila je da i u ovakvim izvanrednim okolnostima obiteljski smještaj starih ljudi-prognanika može pokazati određene prednosti, ako ne u odnosu na smještaj u institucije za socijalnu ili socijalno-zdravstvenu zaštitu starih osoba, a ono barem u odnosu na sve druge oblike pogotovo nužnog smještaja.

3. rezultati istraživanja

Skromne mogućnosti provođenja terenskog istraživanja opredjelile su veličinu i distribuciju jedinica izabranih u uzorak na kojima je izvršeno anketno ispitivanje.³

Osnovni strukturni podaci jedinica izabranih u uzorak u postocima:

Spol:

muški 36,7

ženski 63,3

Dob:

60—82 godine

(prosjeak 68,7)

Bračno stanje:

oženjeni/udane 63,3

neoženjeni/neudane 6,7

udovci/ce 30,7

Obrazovanje:

bez škole 23,3

do 4 razreda osnovne 70,0

5—8 razreda osnovne 3,3

nepoznato 3,4

Navedena struktura ispitanih starih ljudi-prognanika prema njihovim osnovnim obilježjima ukazuje na uobičajeni sastav koji se redovito javlja kod starih ljudi koji žive u seoskom području. To je razumljivo, jer se i ovdje radilo o prihvatu osoba koje su već u ljetnim mjesecima 1991. bježale preko Kupe i bez ikakve selekcije (prema bilo kom obilježju) bile prihvaćene u seoskim naseljima na području Turapolja, tada još mirnoga i sigurnog utočišta. Distribucija prognanika prema njihovu trajnom boravištu ukazuje na to da su oni isključivo iz seoskih naselja s područja općina Petrinja, Glina i Vrginmost. Stoga su kao prirodnu sredinu u kojoj su tražili zaštitu i očekivali sigurnije boravište a što bliže svome domu (oslanjajući se ponekad na rodbinske veze, a ponekad i na pruženu pomoć nepoznatih obitelji), masovnije dolazili i ostajali na području Velike Gorice. To je bilo pribježište u kojem su prihvaćene ne samo njihove obitelji već i skromna

■

3) Anketiranje je izvršeno na 30 ispitanika starih ljudi-prognanika, koji su smješteni u seoskim domaćinstvima u naseljima: Buševac, Rakitovec i Šiljakovina na području općine Velika Gorica od 20. do 24. prosinca 1991. Anketom su obuhvaćene sve osobe starije od 60 godina, koje imaju status prognanika i koje su smještene u seoskim domaćinstvima.

imovina, a posebno stoka koju su sa sobom vodili. Taj, uglavnom spontano tražen nadeni ambijent u najvećoj mjeri odgovarao je njihovim željama i potrebama: na okupu se sačuvala obitelj i njena spašena imovina, u sredini koja je slična ili identična onoj iz koje su pobjegli. U takvoj sredini njihove sposobnosti i očekivanja najbolje su mogla doći do izražaja.

Prema njihovu zanimanju, dok su još bili aktivni, vidi se da ih je svega 10% bilo zaposleno izvan poljoprivrede — kao nekvalificirani radnici. Otuda proizlazi njihova veoma slaba materijalna zaštita i socijalna sigurnost, jer ih 73,3% nema nikakvih stalnih prihoda. Ostali koji su imali neke trajne prihode bijahu poljoprivredne mirovine i socijalna pomoć, dakle najniži oblici materijalne zaštite, dok je samo 10% primalo starosnu mirovinu. Takva razina materijalne zaštite upućuje na neophodnost porodične solidarnosti i međusobnog pomaganja, ukoliko proširena porodica postoji, kao i na posebno istaknutu ugroženost članova staračkih odnosno samačkih domaćinstava. Podaci o stambenom statusu u sastavu domaćinstva prije progonstva pokazuju da su stari ljudi živjeli isključivo u vlastitoj kući ili stanu, sami ili sa svojim potomcima. Jedna trećina anketiranih živjela je u domaćinstvu bez mladih članova, dok su dvije trećine živjele u relativno brojnoj zajednici (i do 13 članova), a najčešće u domaćinstvu sa 6 članova. To je dakako uključivalo različite generacije i različite stupnjeve srodstva, kao onog direktnog tako i pobočnog. Očevidno je dakle da na tom napuštenom području još uvijek nije u većoj mjeri došlo do atomiziranja obitelji i da je obiteljska kohezija bila još uvijek dosta čvrsta. To je i uvjetovalo da u progonstvo idu zajedno i da obitelj pokuša zajedno i nadalje ostati.

Na ovakvu tendenciju ukazuju i podaci koji govore da je do anketiranja prosječno trajanje progonstva trajalo 3,3 mjeseca, da je sadašnji smještaj tek kod 30% prognanika prvi smještaj, odnosno da je većina od 70% anketiranih bila već jednom ili više puta negdje privremeno smještena. To su bila mjesta bliže vlastitom domu koja su pomicanjem linije fronte postala ugrožena, pa su se opet morala napušćati. U svim tim privremenim zastajanjima i ponovnim pokretima, obitelj je ostajala zajedno i djelovala je kao cjelina. To pokazuje i sastav obitelji: pored bračnog druga najčešći članovi obitelji jesu snahe i unuci.

Veoma interesantno područje ispitivanja odnosi se na osobe i obitelji koje su prihvatile prognanike na svome domaćinstvu. Podaci pokazuju da presudan čimbenik u donošenju odluke o prihvatu prognanika čini raspoloživi stambeni prostor, te rodbinska veza s prognanikom. Tako 80% obitelji takvih domaćina ima samo dva člana domaćinstva, ili su samci, dok tek svako peto domaćinstvo ima više od dva člana. K tome, jedna četvrtina svih domaćina živi u inozemstvu te su prognanicima ustupili praznu kuću. Tako se, moglo bi se pouzdano tvrditi, formirao model po kojemu prognanike najčešće primaju dvočlana (često staračka) domaćinstva, ili ona koja imaju kuću slobodnu za stanovanje bilo zbog toga što se nalaze u inozemstvu ili se pak radi o staroj kući koja se uz manju adaptaciju mogla osposobiti za boravak prognanika. Dodatni element u donošenju odluke za prihvata prognanika jest obiteljska solidarnost budući da je svaki peti domaćin u nekoj rodbinskoj vezi s prognanikom. Tako se mogućnost smještaja zapravo pojavljuje kao onaj objektivni činilac i nužni uvjet koji najposlije ima odlučujuću privagu u donošenju odluke o prihvatu prognanika, bez obzira na druge motive koji idu u prilog te odluke.

Imajući u vidu psihofizičke karakteristike starih ljudi jasno je da je očekivana podrška takvim osobama koji se pored toga nalaze u stanju stresa, neophodna i specifična. Spomenute značajke ispitivane skupine prognanika kao što su još uvijek uglavnom očuvana obiteljska skupina, smještaj u sredini koja se bitno ne razlikuje od one iz koje su prognani, te ponekad obiteljska veza s domaćinom ili pak njegova nesebična želja da pomogne ljudima, čime one uporišne točke na kojima se može graditi brza i uspješna socijalna integracija starih u novu sredinu. To je ambijent u kojem se organizacija života može provesti tako da se uglavnom

sačuvaju stare navike i ritam života, da se koriste već postojeći uvjeti za uključivanje prognanika u koristan rad, da se izbjegne pasivnost i osjećaj beskorisnosti. Podaci zaista pokazuju da stari ljudi-prognanici održavaju privatne kontakte redovito i intenzivno s domaćinom i sa susjedima, a ne samo sa članovima obitelji. Kontakti sa članovima obitelji koji žive dalje ili se nalaze na fronti, nisu redoviti, ponajprije jer se ne mogu ostvariti.

Ako promatramo kontakte koji imaju službeni ili više formalni karakter, onda jedna polovina starih izgnanika takve kontakte uopće ne održava, dok druga polovina najčešće kontaktira sa aktivistima mjesne zajednice i zdravstvenom službom, a znatno manje sa socijalnom službom, Hrvatskim crvenim križom ili sa kritnim štabovima. Ovo znači da se spontani kontakti održavaju s neposrednom okolinom, a službeni samo onda kada su nužni i vezani uz neku neposrednu potrebu.

Dnevne aktivnosti starih prognanika, u skladu s njihovim godinama i spolom, pretežno su usmjerene na sadržaje s kojima su se i prije bavili. To su poslovi u kući i gospodarstvu. Kućni poslovi odnose se na spremanje i čišćenje stambenog prostora i kuhanje, a gospodarski gotovo isključivo na poslove oko timarenja stoke. Ponekad se kao sadržaj dnevnih aktivnosti spominje ručni rad, čuvanje djece, vjerske sadržaje i slično, a samo 10% anketiranih izjavljuje da nemaju nikakvih aktivnosti. Iako većina ispitanika samoprocjenjuje stanje svoga zdravlja kao dosta loše, te prilično često traži liječničku pomoć, ipak smatraju da sa zdravstvenom zaštitom i mogućnošću dobivanja zdravstvene skrbi i njege nemaju problema. Problem se javlja kod onih starih prognanika kod kojih zdravstveno stanje (a posebno mentalno) traži trajni smještaj u osgovarajuću zdravstveno-socijalnu ustanovu.

Sadašnje stanje prognanika, čini se, privremeno je stabilizirano u pogledu sigurnosti i osnovne skrbi, ali uz neophodnu i trajnu pomoć svih čimbenika društvene zajednice. Ispitanici procjenjuju da su im u procesu progonstva koje je imalo svoje uspone i padove, pa i elemente neorganiziranosti, od službenih institucija najviše pomogli i to ovim redoslijedom: Crveni križ, Caritas, služba socijalnog rada, a potom krizni štabovi, radne organizacije i drugi. Među pojedincima, čija je pomoć ponekad imala odlučujući značaj, ispitanici pored članova obitelji i susjeda, još spominju pomoć aktivista u mjesnoj zajednici, župnika, a u sadašnjim uvjetima ulogu i značaj domaćina. Među oblicima pomoći najznačajnijim se smatra pružanje privremenog smještaja, a potom pomoć u hrani, odjeći i obući, te novčana pomoć, ogrjev i slično. Među materijalnim oblicima pomoći koji im sada najviše nedostaju kao dominantan problem javlja se novac, kojim bi zadovoljili neke osobne ali nužne potrebe, a zatim zimska odjeća i obuća, te posteljina, osobni higijenski pribor i drugo.

U percepciji vlastitog stanja, te vlastitih i obiteljskih gubitaka, ispitanici ističu smrt svojih bližih rodaka i potomaka, kao i prijatelja. U potpunosti su zaokupljeni gubitkom vlastitog doma (čak i kada za to nemaju nepobitne dokaze), a jednako tako željom za povratkom i početkom novog života. Najveći dio njih (63,3%) želi da se vrati kući odmah, a oni malo racionalniji (20%), kao uvjet za povratak postavljaju oslobođenje područja ili završetak rata. Neki ulaze u procjenu kada će takve mogućnosti biti ostvarene i obično spominju proljeće 1992, dok manji dio u tom pogledu ima dosta pesimističko gledanje i govori o višegodišnjem progonstvu ili čak sumnjaju da se oni osobno nikad više neće vratiti.

Budući da prognanici sadašnji smještaj smatraju zadovoljavajućim, na pitanje o eventualnoj promjeni toga smještaja odgovaraju da bi u tom slučaju kao uvjet postavili premještanje svih članova obitelji zajedno i istodobno, a ne pojedinačno, te da bi poželjnom smatrali samo onu promjenu koja bi bila u funkciji njihova što skorijeg povratka kući. Ipak, najbrojnija skupina (40%) misli da bi u tom slučaju prihvatili smještaj u dom umirovljenika. Odgovor je svakako zanimljiv kada se zna da je u dosadašnjim prilikama informiranost starih ljudi u selu o

institucionalnom smještaju bila slaba, a kod većine onih koji su o tome imali svoj stav, bila je odbojna i u pravilu se smatrala neodgovarajućim rješenjem. Očividno je da su sadašnje okolnosti utjecale na to da se stari ljudi, ali i članovi njihovih obitelji, bolje i pouzdanije informiraju o institucionalnom smještaju, da o tome razgovaraju i kao mogućnost ozbiljno uzimaju u obzir. Unaprijed odbijajući stav prema smještaju u dom, barem u ovakvim okolnostima, brzo i radikalno se mijenja, a u dodiru s osobama smještenim u takve ustanove dobiva određene iskustvene sadržaje i ocjene.

4. značajke domaćina

Već smo nešto rekli o veličini i sastavu domaćinstva u koja su prognanici privremeno smješteni, o njihovoj eventualnoj rodbinskoj vezi, kao i o stambenom prostoru u koji su smješteni. Motive zbog kojih su izbjeglice prihvaćeni nismo ispitivali, ali oni su općepoznati i posredno se iz nekih odgovora mogu naslutiti.

I pored visoke motivacije za prihvata prognanika, ne treba imati iluzija da domaćini zbog toga nemaju teškoća i problema, a još manje da im nije potrebna pomoć. Stoga je oni s pravom očekuju. Odluka o prihvatu prognanika donijeta je najčešće spontano i s puno entuzijazma, bez kalkulacija ili računa koliko će trajati takvo stanje. Vrijeme je pokazalo da se trajanje izbjeglištva ne samo produžava nego i postaje nepoznanica. Postojeće se materijalne rezerve domaćinstva iscrpljuju, a njihovo obnavljanje, budući da se radi o seljačkim domaćinstvima, nije u mjesečnoj periodici, nego u znatno dužim ciklusima. Tako se djelovanjem objektivnih okolnosti razina zaštite i pomoći koju domaćinstvo može pružiti prognanicima postupno smanjuje. Zato se kao razumljiv i očekivan odgovor domaćina na pitanje o tome što smatra svojim najvećim problemom u vezi s prihvaćenim prognanicima navode troškovi struje, a zatim potreba financijske potpore prognanicima za troškove neophodnih podmirenja. Domaćini koji se nalaze u inozemstvu nemaju neposrednog kontakta s izbjeglicama i zato se njihova neposredna pomoć svodi na ustupanje stambenog prostora.

Domaćini nadalje izjavljuju da im institucije ne pomažu, ili da im njihova pomoć nije potrebna. Međutim, puno više uočavaju pomoć pojedinaca. Otud i navode da im dosta priskaču u pomoć aktivisti mjesne zajednice i susjedi, a ponekad i drugi članovi obitelji koji žive odvojeno. Njihova očekivanja primarno su usmjerena prema centru za socijalni rad, kao službi koja uglavnom i smješta prognanike u njihovo domaćinstvo, koja je priznala njihov izbjeglički status i s kojom prognanici često kontaktiraju. Druga očekivanja dosta su neodređena, kao u pogledu adresata, tako i u pogledu sadržaja pomoći. Tako se npr. spominje država, vlast, društvo i sl. kao subjekti prema kojima su usmjerena njihova očekivanja, a kao oblici pomoći spominju se oslobođenje od plaćanja struje i poreza.

Bez obzira na navedene teškoće, procjene domaćina o tome koliko dugo mogu držati prognanike vrlo su optimističke. Iako neki odgovori nisu uvijek sasvim identični (do kraja rata, dokad bude potrebno, do boljeg rješenja), oni zapravo kriju u sebi spremnost da se izdrži do konačnog rješenja pitanja prognanika. Tek se u 20% odgovora može nazrijeti neka skepsa ili sumnja u neograničenost vlastitih mogućnosti, pa se javljaju odgovori kao što su: dok budem mogao, do proljeća ili da ne zna. Svi odgovori domaćina ukazuju na to da je njihov entuzijazam i dobra volja da pomognu prognanicima još uvijek na zavidnoj visini. Ipak ne bi valjalo gubiti iz vida, da su domaćini najbitniji element u ovakvu obliku smještaja prognanika, pa ih valja podupirati, posebice što je smještaj prognanika u druge obitelji očividno pokazao mnoge povoljne karakteristike. Stoga bi pozornost, pomoć i briga i priznanja, usmjerene prema domaćinima imala svoju svrhu i višestruko korisne posljedice.

5. zaključak

Ugroženost stanovništva ratom u Republici Hrvatskoj 1991. pokrenula je u izbjeglištvo pojedince, obitelji i čitava naselja prema onim područjima u kojima su očekivali da će naći veću sigurnost i zaštitu. Takve migracije velikog broja stanovnika dominantno nose u sebi obilježja spontanosti, masovnosti i neorganiziranosti, a ponekad i elemente panike, pa se u postupku njihova prihvata onda javljaju bitna i nužna rješenja koja su usmjerena samo na osnovne probleme. Od takva privremenog rješenja, kojemu je prvi cilj preživjeti, kasnije se traže povoljniji i trajniji izlazi, koji pružaju prognaniku mogućnost da zadovolji svoje šire potrebe. Kada se radi o velikom broju prognanika, a upravo je riječ o takvoj situaciji, onda su materijalni i ljudski kapaciteti koji su za tu namjenu raspoloživi u okviru čitave zemlje obično nedostatni, pa se javlja izbjeglištvo i u inozemstvu. Svako izbjeglištvo, a pogotovo ono trajnije, izaziva probleme i potrebe koje proizlaze iz okvira primarnih i nužnih za preživljavanje, te se uistinu postavlja pitanje socijalne integracije prognanika u novu sredinu.

U tom smislu promatrali smo jedan od nekoliko osnovnih oblika smještaja prognanika i to s aspekta starog čovjeka — smještaj u seosku obitelj. Rezultati istraživanja nesumnjivo pokazuju da se ovakav smještaj može smatrati primjerenim sa stajališta sva tri osnovna subjekta u tome procesu: stara čovjeka-prognanika, domaćina koji pruža smještaj, te institucija koje provode smještaj. Prognanik — stari čovjek dobiva njemu blizak i prirodan ambijent u kojemu se i pored svojih psihofizičkih ograničenja ipak dobro snalazi i uklapa, domaćin uspješno izvršava svoju dobrovoljno preuzetu obvezu pa je zadovoljan i ponosan, a društvena zajednica uz relativno skromna vlastita sredstva koja usmjerava prema takvim prognanicima rješava za duže vrijeme njihov problem.

I ovdje se, kao uostalom i u redovitom postupku smještaja osoba u drugu obitelj, javlja isti problem koji ograničava njegovo šire korištenje. Kako otkriti, a potom poticati i stimulirati, obitelji koje su voljne i koje imaju odgovarajuće mogućnosti da prihvate starog čovjeka ili čitavu obitelj u svoju sredinu. Bogata iskustva ovoga rata u tom pogledu stoga vrijedi prikupljati, sistematizirati i uopćavati, ne zbog moguće slične situacije u budućnosti, nego zbog njihova korištenja od strane socijalnih službi u redovitoj praksi u mirnodopskim uvjetima.

literatura

- Specijalizirani smještaj u drugu obitelj kao alternativa institucionalnom smještaju. — *Socijalna zaštita*, Zagreb, 1991, br. 33–35, str. 210.
- Kapor, Gojko: *Ratna psihijatrija*. — Beograd: Vojna biblioteka 1982. — 445 str. (Savremena vojna misao)
- Medicina starije dobi / Duraković Zijad i sur.* — Zagreb, Naprijed, 1990. — 355 str.
- Prvi jugoslavenski simpozij o psihotraumatiziranim i izvanrednim situacijama. — Baško Polje, 1970.
- Zvonarević, Mladen: *Socijalna psihologija*. — Zagreb: Školska knjiga, 1976. — 817 str.
- Starije izbjeglice, u: *Izazovi starosti*. — Beograd: Institut za socijalnu politiku, 1984, str. 426–428.
- Zakon o socijalnoj zaštiti. — *Narodne novine*, Zagreb, br. 10 i 19/1991.
- Uredba o statusu prognanika i izbjeglicama Vlade Republike Hrvatske, *Narodne novine*, Zagreb, br. 64 od 3. 12. 1991.
- Psihološka pomoć u ratu, Zagreb, Katedra za zdravstvenu psihologiju Više medicinske škole Medicinskog fakulteta i Odjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1991. — 80 str.

The accommodation of elderly displaced persons in rural families

Summary

At the end of 1991 Croatia introduced various forms of required accommodation and protection for displaced persons, which were later prescribed by the Regulations on the Status of Refugees and Displaced Persons of the Government of the Republic of Croatia. These regulations include placement into other families as a form of accommodation. In his article the author presents the results of research into family accommodation in rural households and its effect on the two categories involved: the rural households and the displaced persons over 60 years of age, i.e. elderly people. This solution was decided on both because rural households could accept not only people who had escaped from villages but also the mechanization and livestock they had managed to save, and because of the psychophysical difficulties of old people to organize their life in general, and especially under conditions of refuge, immediate danger and stress. Accommodation in other families, as a form of social protection for old and infirm people, has been part of the theory and practice of social work for quite a long time, and under present conditions it has obtained new contents and dimensions, whose advantages and disadvantages are being investigated through field research. The author does not limit his attention only to the elderly refugees and their acclimatization to the rural families that took them in, but also to the role of the host household and its need for social support. ■

Hébergement de personnes réfugiées âgées dans les familles rurales

Résumé

Une des formes d'hébergement et de protection des réfugiés, pratiquée en Croatie à la fin de l'année 1991 et prescrite ensuite par la Réglementation sur le statut des réfugiés et des exilés du Gouvernement croate, est l'hébergement dans les familles. Dans cet article, l'auteur expose les résultats des recherches faites sur ce type d'hébergement. Il analyse les aspects de l'hébergement dans les familles rurales des réfugiés de plus de 60 ans, c'est-à-dire des personnes âgées. Ce type d'hébergement a ceci d'avantageux qu'il permet non seulement de loger les réfugiés provenant de la campagne, mais aussi d'abriter le bétail et les machines agricoles qu'ils ont pu sauver. D'un autre côté ce genre d'hébergement permet aux personnes âgées d'organiser leur vie en fonction de leur état psychophysique, surtout dans les situations de danger, et en particulier, dans les situations de stress. L'hébergement dans les familles en tant que forme de protection sociale de personnes âgées et handicapées est présent en théorie et en pratique depuis très longtemps dans l'assistance sociale. Dans des conditions telles que les nôtres, ce type de protection prend des dimensions tout à fait particulières qui sont analysées sur place afin de faire le point de tous les avantages et désavantages. L'auteur ne se limite pas seulement au problèmes des réfugiés et à leur adaptation à la famille rurale. Ses recherches portent aussi sur le rôle de la famille rurale qui reçoit le réfugié ainsi que sur le soutien social dont cette famille a besoin. ■